

I. С. МОНОЛАТІЙ. ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ЕТНОПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ФАКТОР ЕТНІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ

Досліджено інституційні процеси у сфері етнополітики Австро-Угорщини, що стосувалися забезпечення прав та потреб етнічних політичних акторів, процесів інституціоналізації та діяльності етнічних політичних акторів Галичини і Буковини. Висвітлюються особливості реалізації владних інтересів, створення політичних інститутів, здійснення публічної політики етнічними політичними акторами. Розглядаються мобілізаційні фактори електоральної та протестної електоральної участі, каталізатори конкуренції між різностатусними етнонаціональними спільнотами, варіативність захисту групових інтересів, сутність компромісів та консенсусів формалізованих та неформалізованих етнічних політичних акторів.

Ключові слова: інституціоналізація, етнічні політичні актори, політизація етнічності, державна етнонаціональна політика, політична участь, політична мобілізація, міжетнічна взаємодія.

Исследовано институциональные процессы в сфере этнополитики Австро-Венгрии, касающихся обеспечения прав и потребностей этнических политических актеров, процессов институционализации и деятельности этнических политических акторов Галиции и Буковины. Освещаются особенности реализации властных интересов, создание политических институтов, осуществления публичной политики этническими политическими акторами. Рассматриваются мобилизационные факторы электорального и протестного электорального участия, катализаторы конкуренции между разностатусными этнонациональными общностями, вариативность защиты групповых интересов, сущность компромиссов и консенсусов формализованных и неформализованных этнических политических акторов.

Ключевые слова: институционализация, этнические политические акторы, политизация этничности, государственная этнонациональная политика, политическое участие, политическая мобилизация, межэтническое взаимодействие.

The article deals with the institutional processes in the field of ethnic politics of Austria-Hungary concerning the rights and needs of ethnic political actors, processes and the institutionalization of ethnic political actors in Galicia and Bukovina. Highlights features of the implementation of government interests, the creation of political institutions, the implementation of public policy of ethnic political actors. Considered factors electoral mobilization and protest electoral participation, the catalysts of competition between ethno-national communities with equal and different status, variety protection of group interests, the nature of compromise and consensus formal and informal ethnic political actors.

Keywords: institutionalization, ethnic political actors, politization of ethnicity, state ethnic policy, political participation, political mobilization, interethnic interaction.

Сучасна етнонаціональна структура українського суспільства характеризується, з одного боку, безперечним кількісним переважанням корінного автотонного українського етносу, з іншого – існуванням палітри національних меншин і етнічних груп з власними інтересами, потребами та специфікою соціокультурного сприйняття соціального, економічного й політичного.

Як правило, у поліетнічних суспільствах етнонаціональні групи рано чи пізно усвідомлюють необхідність обрання стратегії взаємодії з титульною нацією, яка може орієнтувати громадян, що ідентифікують себе з тією чи іншою національною

спільнотою, на вихід політизованої етнічної групи зі складу певної держави чи отримання політичних прав автономії; на протест у надії підвищити колективний статус у рамках держави проживання чи на готовність сприйняти і змиритися зі своїм становищем, використувати будь-які можливості, що можуть відкритися для них в конкретній політичній системі. Фактично окреслена проблема виводить нас на необхідність аналізу етнонаціональних моделей політичної участі, що реалізуються чи можуть потенційно бути реалізованими в політичному процесі¹.

Для сучасної України потреба дослідження особливостей політичної участі в залежності від етнонаціональних чинників визначається фрагментарним характером політичної культури сучасної України, який передбачає функціонування різних типів політичних субкультур, що ґрунтуються на специфічних системах політичних орієнтацій і цінностей та відповідних моделях політичної участі².

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується зміною парадигми в етнонаціональній політиці країн Центральної-Східної та Західної Європи. Зважаючи на те, що кожна людина володіє етнічним потенціалом, здатним активізуватися та перетворюватися на вмотивовану політичну силу, долучати громадянина до загальних процесів етнополітичної мобілізації, дослідження етнонаціональних параметрів політичної участі як вузловий момент інституціоналізації та діяльності етнічних акторів у політичних регіонах набуває особливої актуальності.

Це важливо ще й тому, що процес формування політичних та етнонаціональних ідентичностей в сучасній Україні, зокрема на у її західному регіоні слід має фундаментальніший характер, ніж уявлення, що формуються сучасними електоральними циклами, конкуренцією партійних ідеологій та лідерів. У цьому контексті прогностичний потенціал визначає характер залежності між інтенсивністю та результатами інституціоналізації етнічних політичних акторів з одного боку та політичними й етнонаціональними ідентичностями – з іншого, який сформувався в політичних умовах Австро-Угорщини, яка включала у себе етнічноукраїнські землі Галичини і Буковини³. Пропонуємо свої міркування з озвученої теми.

Загальноприйнятим у науці є визначення політичного актора, як: 1) індивіда, суспільної групи, інституту чи інший суб'єкт, які здійснюють конкретні дії; 2) сторона, що бере участь у конфлікті. У політичній науці терміни актор і суб'єкт вживаються як синоніми⁴. Натомість сучасна етносociологія, визначає *етнічного актора*, як особу, яка: 1) сприяє етнічній мобілізації; 2) стимулює комуналізм (згуртування на базі спільності етнічного походження); 3) сприяє усвідомленню представниками своєї спільності необхідності розвитку етнонаціоналізму⁵.

З огляду на заявлену тему доповіді, пропонуємо, сказати б, «збірну» дефініцію *етнічного політичного актора* або *етнополітичного актора* (ЕПА). Це – індивід, суспільна група або інститут соціальної взаємодії, формування якого відбувається в атмосфері певної історичної ситуації, яка включає в себе політичні, культурні, соціальні, економічні та ціннісні умови безпосереднього впливу етносу на актора соціальної взаємодії, зокрема під його час структуризації, коли індивід набуває свою етнічну ідентичність. Відтак ЕПА стає агентом, який формує свою ідентичність. Тому пропонуємо розрізняти *формалізовані* (у вигляді інституту чи іншого суб'єкта етнополітичних взаємин – партійних представництв, політичних фігур, етнічних організацій та товариств – створення та діяльність яких формалізовані нормативно-правовою базою) і *неформалізовані* (у вигляді суспільної групи (інтелігенції) чи індивідів, які формальні не належать до жодної із етнополітичних структур, але дієво впливають на вироблення і ухвалення рішень публічного характеру, а також політичної культури громадськості) ЕПА.

Цими категоріями оперуватимемо під час викладення основних висновків

нашого дослідження.

Особливості формалізації державою політичної участі громадян, свідчать, що Габсбурзька монархія як особливий політичний актор своїми діями прагнула максимізувати ініціативи правлячої династії й водночас мінімізувати зусилля органів центральних і місцевих органів влади, ресурси, необхідні для проведення ефективної політики в умовах етнічного пробудження. Разом з тим держава не лише спрямовувала зусилля на досягнення конкретних цілей у царині етнонаціональної політики, а й постійно взаємодіяла з різностатусними етнічними спільнотами⁶. Держава репрезентувала певну сукупність спрощеного набору механізмів етнонаціональної політики, які ми визначаємо, як *ігри*. Відповідно до визначеної мети, задіяних ресурсів та, власне, наявності акторів другого плану, держава як головний актор політики розкривала переваги індивідуальних і колективних стратегій в етнонаціональній сфері. Власне процес взаємодії рационально й егоїстично діючих між собою етнічних політичних акторів призводив у подальшому до їх програшу або виграшу – залежно від обраної стратегії.

Актуалізація громадської участі громадян у законах «Про право громадян створювати громадські об'єднання» і «Про право громадян на громадські зібрання» була запланованими зусиллями держави по втягненню громадян у процес ухвалення рішень і запобігання/розв'язання конфліктів через двосторонню взаємодію громадських організацій та органів місцевого самоврядування. Підґрунтям для інструментального рівня політичної участі громадян стали закони 1849, 1873, 1907 рр., ініціативи щодо реформування виборчого законодавства 1873 і 1896 р., які розглядаємо як передумову інструментальної залученості – мотивації політичних акторів, професійної стабільності, гарантій певного соціального статусу, приналежності до політичної влади⁷. Внаслідок цього відбувалися ціннісно-орієнтована залученість політичних акторів, вироблення цінностей етнічними та соціальними групами в процесі усвідомлення ними своїх інтересів і переваг.

З'ясування природи ідейних платформ і міжгрупові стратегії в інституціоналізації етнічних політичних акторів, свідчать про таке. З моменту своєї генези політичні партії та громадські інституції етнічних груп досліджуваного хронотопу становили частину ринку участі (партисіпації), в межах якого проявлялася громадянська активність. Відтак запити населення Галичини і Буковини інтегрувалися у процес вироблення і ухвалення політичних рішень – через диференційовану систему спілок, організацій, політичних партій. У такій формі діяльності членів та симпатиків різноформатних політичних фігур етнічних груп виокремився ринок громадської активності – через інституціоналізацію та діяльність суспільно-політичних рухів, груп інтересів, громадські організації, а партії етнічних груп стали основними акторами політики⁸.

У досліджуваному хронотопі безпосередніми суб'єктами політичного процесу були політичні партії, структуровані за етнічним принципом. Артикуляція конкретними етнічними політичними акторами «ми»-інтересів назовні сприяла політичній соціалізації етнофорів, які за посередництва партій здійснювали заходи, спрямовані на реалізацію етногрупових інтересів. Ідеології партій, які діяли на західноукраїнських землях, і утворилися на основі етнічної ідентичності, відображали інтереси членів конкретної групи. Примат політичної культури, в якій визначальним концептом повсякчас виступали власні інтереси, – готовність задовольнити їх коштом «чужих», як і численні об'єктивні причини для міжетнічних антагонізмів призвели до такої етнополітичної ситуації, в якій політичні актори різних етнічних спільнот уособлювали здебільшого інституціоналізовані сили,

які конкурували/конфліктували. Незважаючи на розбіжності в ідеологіях, наявність у середовищі кожної з спільнот усього спектра сил, політичні партії виявляли однотайність у категоричності вимог стосовно відродження власних держав⁹. Багатоаспектність їхніх вимог суттєво коригувалася наявністю соціальної бази етнічних політичних акторів, варіативністю сповідуваних ними суспільних цінностей.

Найважливішу роль в інституціоналізації етнічних політичних акторів Галичини і Буковини відігравав ідеологічний фактор. Практично всі об'єднання етнічних груп (товариства, політичні партії) створили певну ідеологію, яка скріплювала їх групову солідарність. Ідеологічний чинник виступав доволі сильним фактором, який стимулював до об'єднання та подальших дій. Одним із критеріїв етнополітичної мобілізації виступав політичний інтерес. Особливу роль за умов політичної мобілізації меншин, як і загалом інших груп, відігравали такі фактори, як «мотив небезпеки» і т.зв. принцип справедливості. Саме ці чинники були чи не найефективнішими за умов етнополітичної мобілізації, а тому партії, створені за етнічним принципом, часто застосовували їх як політичні гасла. Не менш важливу роль у процесі етнополітичної мобілізації спільнот відігравали такі категорії, як авторитетність партії чи національного товариства, які представляли ту чи іншу національну меншину, наявність впливових етнічних лідерів¹⁰. На нашу думку, це було пов'язано з рівнем національної самосвідомості групи, її етнічною культурою, усвідомленням проблем етнічного розвитку і шляхів їх розв'язання, ступенем вираження етнічної самобутності, наявністю такого важливого фактора консолідації, як етнічне лідерство.

Фактор етнополітичної мобілізації засвідчив, що ідеологічні й організаційні впливи політичних партій та громадських організацій, які діяли у західноукраїнському регіоні в умовах австрійського конституціоналізму, виступали механізмом конвертування влади різностатусних етнонаціональних спільнот у мобілізаційний вплив на партійну масу – члена етнічної партії, прибічника партії, а відтак і потенційного виборця. Отже проходив процес етнополітичної мобілізації, через який політики або/чи активісти організовували та згуртовували потенційних виборців на підтримку кандидата або/чи програми політичної партії.

Еволюція міжгрупових стратегій відповідала трьом рівням етномобілізаційних процесів: латентному, організаційному та політичному¹¹. На першому з них меншини тільки формально заявили про своє існування, тому цей рівень характеризувався швидкою асиміляцією і розпорошеністю етнічних груп. Активними учасниками внутрішньодержавних політичних процесів етнонаціональні спільноти ставали на другому рівні. Значно пізніше вони дійшли до третього – політичного рівня. Він характерний створенням власних політичних рухів і партій, які брали участь у виборах різних рівнів (до крайових сеймів) і в політичному житті держави (рейхсрату)¹².

Відтак, на наш погляд, визначальними у функціонуванні громадських організацій і політичних партій в «підавстрійських» Галичині й на Буковині було, щонайменше *п'ять* взаємопов'язаних факторів:

Перший – «*етнонаціональний забіг на паралельних доріжках*» – ситуація, коли «приспішена» націоналізація та ідеологізація виявилися найвідповіднішими великими ідеологічними та естетичними парадигмами, притаманними усім без винятку етнічним політичним акторам Галичини і Буковини. Наприклад, особливо це проявилось у легітимації етнічних та культурних прагнень українців та євреїв, додаючи їм вартості та привабливості.

Другий – «*ефект дзеркальних відображень*» – ситуація, коли естетичні та

організаційні новації у якомусь одному етнонаціональному середовищі тут-таки копіювали, перебирали і пристосовували до власної програми суспільно-політичної діяльності «чужі». Особливо яскраво це видно на динаміці «близьнюкових націоналізмів» поляків і українців.

Третій – створення передумов для легальної інституціоналізації, адже досліджуваний період позначений не тільки парламентаризацією політичного життя Австро-Угорщини та Галичини й Буковини зокрема, а й неймовірно інтенсивністю заснування підставових освітніх, соціальних, політичних і культурних інституцій етнонаціональних спільнот, які сприяли їх етнополітичному ренесансу.

Четвертий – відкриття шляху для подолання класичної партійної дихотомії «консерватори»/«ліберали», запровадження і закорінення новочасних, доти незначних партій: соціалістів, християнських демократів, націонал-демократів.

П'ятий – значні суспільні зміни: інтенсивна деградація традиційного станового суспільства, поява нових соціальних верств – пауперизованого селянства, пролетаріату, світської інтелігенції тощо¹³.

Загалом *внутрішні ресурси* потенціалу політичної мобілізації (засоби, методи, форми організації, стилі лідерства, ідеології, що використовувалися етнічними спільнотами) та *зовнішні ресурси* (соціально-економічні та політичні умов) етнічних груп в Галичині й на Буковині в умовах Австро-Угорської імперії забезпечили перетворення їх на потенційних політичних акторів¹⁴.

Одночасно процес становлення та специфіка функціонування політичних фігур етнонацій в Галичині й на Буковині були зумовлені мобілізаційними факторами електоральної та протестної електоральної участі. *По-перше*, електоральна участь реалізовувалася у формі змагальної мобілізації громадян, які, таким чином, засвоювали ті моделі політичної участі, що характеризували їх міжвиборчу активність. *По-друге*, протестна електоральна участь детермінувалася сприйняттям громадянами власних політичних можливостей, оцінкою рівня ефективності виконання політичними інститутами своїх функцій, ставлення до політичних партій, громадських рухів. Загалом вони відображали особливості політичного процесу та дозволяли зрозуміти взаємозалежність процесів формування у громадян потенціалу політичного протесту та інституціоналізації політичних фігур етнонаціональних спільнот¹⁵. До того ж і протестні форми політичної участі громадян – від підписання петицій до актів громадянської непокорі – опосередковано впливали на інституціоналізацію та діяльність етнічних політичних акторів у досліджуваному хронотопі.

Однією з найважливіших підстав для захисту ними групових прав були політичні суперечності і конфлікти¹⁶. Усталенню їхньої атмосфери сприяло переплетення пріоритетів етнонацій. Кожна з них керувалася цілями, які відповідали їхнім інтересам без урахування прагнень «чужих». А що будь-який груповий інтерес є запереченням аналогічних домагань інших етно-національних спільнот, то природа етнічного конфлікту, найімовірніше, крилася в самому дискурсі етнонаціоналізму. Своїм відправним пунктом останній визначав інтереси «своїх», а тому, спираючись на парадигму нонконформістської ознаки націоналізму, політичні суперечності на західноукраїнських землях трактуємо як «політичну доктрину відмови» «чужих». При цьому за ознакою статусу суб'єктів, які брали в ньому участь, ми його класифікуємо як зіткнення між різностатусними групами. Всі конфлікти за оволодіння владою як найдефіцитнішим ресурсом набирали маніфестаційної форми внаслідок значущості завдань, які намагалися реалізувати їхні безпосередні учасники – держава, з одного боку, й етнічні політичні актори,

з другого¹⁷.

Якщо ж йдеться про передумови взаємодії різностатусних етнонаціональних спільнот, то ними були усвідомлення причин кризовості стосунків з «чужими», спільність ідей етнічних політичних акторів «чужих», а також ступінь готовності (до поступку «чужим» і до захисту інтересів «чужих») і відмова від підтримки третьої сторони, ворожої обраному партнерові. Для здобуття паритетних з титульним етносом прав усі без винятку етнічні меншини домагалися створення оптимальних умов для збереження власних культурних ресурсів. Це визначало головний критерій в їхньому баченні міжетнічного компромісу різностатусних етнонаціональних спільнот. Він виразнювався їхньою інтеграцією в «своє»/«чужу» державу на правах рівностатусних етнічних суб'єктів політичної нації. На наш погляд, у більшості випадків конструктивним компонентом діяльності етнічних політичних акторів у Галичині й на Буковині залишалася етнічна толерантність. Незважаючи на відмінності, інколи дуже суттєві, в ціннісно-нормативних установках груп, в етнополітичній поведінці та етнокультурній традиції, існували більш-менш спільні уявлення про етнічну толерантність, терпимість і згоду¹⁸. Тому саме толерантність та інтолерантність повною мірою відігравали тут визначальну роль у практиці насилля і ненасилля, у динаміці інтеграційних і дезінтеграційних процесів. У низці випадків тогочасне поліетнічне суспільство Дунайської монархії нагтовхувалося на радикальні тенденції, підґрунтям яких були не тільки нетерпимість, але й неприйняття «іншості».

Результатом цього були деструктивні міжетнічні взаємини і, як наслідок, конфлікти. В політичній площині статусні можливості етнічностей зумовлювали виникнення інституціоналізованих форм етнічної політики влади/держави, які реалізовували політичні актори і надавали гарантії, що етнічні інтереси будуть враховані під час винесення ухвал. Іншим проявом етнополітики в досліджуваному регіоні було й зростання контрмобілізації членів титульних груп проти несправедливого, на їхню думку, забезпечення етнічних меншин політичними і громадянськими свободами. Тому природа міжетнічних компромісів пов'язана з проблемою взаємодії «своїх» і «чужих», а отже, міжетнічне порозуміння/замирення передбачало особливий варіант позиціонування себе в діалозі етнічних груп, специфічний «рецепт» ставлення до «сусідів» чи «гостей». Проблеми міжетнічних відносин, з якими зіткнулися «іншості» західноукраїнських земель, винесли на порядок денний питання про необхідність пошуку ненасильницьких шляхів і способів взаємодії етнонаціональних спільнот¹⁹. В основі офіційного концепту Габсбургів лежала ідея інтеграції різних груп і культур, яка б дозволяла одночасно зберігати особливості суб'єктів етнополітичної сфери, з одного боку, і забезпечувати їх взаємодію і взаємозбагачення на підставі рівноправного діалогу, з другого. А тому і як теорію, і як етнополітичну практику, що ґрунтувалися на принципах міжетнічної толерантності груп, влада/держава регулювали конфліктну взаємодію в поліетнічному суспільстві, перетворюючи міжетнічні суперечності на компроміси етнічних меншин²⁰.

Отже, висновуючи, констатуємо таке. На наш погляд, концептуалізація проблеми інституціоналізації та взаємодії етнічних політичних акторів в межах багатоетнічних держав кінця XIX – початку XX ст., дозволяє:

- розуміти політичні процеси в Габсбурзькій монархії, пов'язані з консолідацією держави та етноконфесійних спільнот як формування останніми політичних акторів, діяльність яких ґрунтувалася на обстоюванні прав та інтересів етнічних груп, визначала специфіку та тенденції здійснення публічної політики;
- орієнтуватися у генезі таких категорій як-от: етнополітична взаємодія,

націоналізм, ідентичність, мультикультуралізм та регіоналізація;

– конструювати уявлення про рівні і фактори історії розвитку етнополітичних процесів в Європі та Україні зокрема;

– орієнтуватися у проблематиці імміграційного фактора етнополітичних процесів, сучасних трендах активності етнічних меншин європейського континенту в цілому та зокрема України;

– оцінювати перспективи розвитку ЄС із врахуванням еволюції етнополітичної динаміки в центральній- та східноєвропейському регіоні і зокрема в Україні.

1. *Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю.* Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 36. 2. *Ротар Н. Ю.* Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: Монографія. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 19. 3. *Монолатій І. С.* Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини): Автореф. дис. ... д-ра політ. наук. – Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2011. – С. 2–3. 4. *Кухта Б.* Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів: Кальварія, 2003. – С. 342, 343. 5. *Свѣтук В.Б.* Біобібліографічне видання. – К.: Академвидав, 2010. – С. 155. 6. *Монолатій І.* Держава й етнічні меншини: система пріоритетів етнополітики Австро-Угорщини // Держава і право. – 2008. – № 41. – С. 659, 660. 7. *Єфремова Н.В.* Проблеми реформування законодавства про вибори в Австро-Угорській імперії на території Галичини та Буковини // Держава і право. – 2010. – Вип. 48. – С. 82–83, 87. 8. *Монолатій І. С.* Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.: Монографія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 183–208. 9. *Urbanitsch P.* Vereine und politische Mobilisierung in Cisleithanien // Anuarul Institutului de Istorie Cluj. – 1994. – Bd. 33. – S. 117–120. 10. *Wandruszka A.* Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen // Geschichte der Republik Österreich, hrg. von Heinrich Benedikt. – Wien, 1954. – S. 293–305. 11. *Turner F. C.* Social Mobility and Political Attitudes in Comparative Perspective // Social Mobility and Political Attitudes. Comparative Perspectives / Ed. by Frederick C. Turner with a foreword by Seymour Martin Lipset. – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1992. – P. 4–20. 12. *Hye H.P.* Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation. – Praha: Karolinum nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 1998. – S. 138–146; *Hanisch E.* Demokratieverständnis, parlamentarische Haltung und nationale Frage bei den österreichischen Christlichsozialen // Das Parteienwesen Österreichs und Ungarns in der Zwischenkriegszeit, hrg. von Anna M. Drabek, Richard G. Plaschka und Helmut Rumppler. – Wien, 1990. – S. 73–75, 85. 13. *Монолатій І. С.* Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. – С. 244–275. 14. *Hanisch E.* Demokratieverständnis, parlamentarische Haltung und nationale Frage bei den österreichischen Christlichsozialen // Das Parteienwesen Österreichs und Ungarns in der Zwischenkriegszeit, hrg. von Anna M. Drabek, Richard G. Plaschka und Helmut Rumppler. – Wien, 1990. – S. 82–84. 15. *Sellin V.* Politik // Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, hrg. von Otto Brunner, Werner Conze und Reinhard Koselleck, Band 4. – Stuttgart, 1978. – S. 859–874. 16. *Kotzian O.* Der Bukowina-Ausgleich 1910: Beispiel einer Lösung ethnisch-religiöser Konflikte // Bukowina. Wspylnota kultur i językw (pod red. K. Feleszki i J. Malasa). – Warszawa, 1992. – S. 11–18. 17. *Stourzh G.* Die Gleichberechtigung des Völkstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918 // Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie (1848–1918). – Band III: Die Völker des Reiches. – 2. Teilband – Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 975–1206. 18. *Leslie J.* Der Ausgleich in der Bukowina von 1910: Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg // Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60.

Geburtsztag / Emil Brix, Thomas Fröschl, Josef Leidenfrost (Hrsg.). – Graz – Köln – Wien, 1991. – S. 113–144. **19.** *Turezynski E.* Sztuka konsensusu, czyli o kulturze politycznej Bukowiny // Bukowina po stronie dialogu (pod red. Kazimierza Feleszki). – Sejny : Pogranicze, 1999. – S. 19–27. **20.** *Монолатій І. С.* Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини): Автореф. дис. ... д-ра політ. наук. – Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2011. – С. 32, 33.